

Олег В. Мороз, Світлана С. Воловодюк
**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ КРАЇН
ІЗ ТРАНЗИТИВНОЮ ЕКОНОМІКОЮ**

У статті розглянуто міжгалузевий економічний баланс як фактор впливу на соціально-економічні системи країн різного еволюційного етапу розвитку. Проведено аналіз основних макроекономічних показників транзитивних економічних систем країн пострадянського економічного простору. Відзначено вагомість матеріальної складової реального сектору економіки у формуванні якісного формату розвитку національної економіки як економічної системи перехідного періоду.

Ключові слова: сектори економіки; економічний розвиток; транзитивна економіка; міжгалузевий баланс; сфера послуг.

Рис. 3. Табл. 2. Літ. 17.

Олег В. Мороз, Светлана С. Воловодюк
**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ
РАЗВИТИЯ НАРОДНОХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА
СТРАН С ТРАНЗИТИВНОЙ ЭКОНОМИКОЙ**

В статье рассмотрен межотраслевой экономический баланс как фактор влияния на социально-экономические системы стран разного эволюционного этапа развития. Проведен анализ основных макроекономических показателей транзитивных экономических систем стран постсоветского экономического пространства. Отмечена значимость материальной составляющей реального сектора экономики в формировании качественного формата развития национальной экономики как экономической системы переходного периода.

Ключевые слова: секторы экономики; экономическое развитие; транзитивная экономика; межотраслевой баланс; сфера услуг.

Oleg V. Moroz¹, Svitlana S. Volovodyuk²
**PROBLEMS AND PROSPECTS IN NATIONAL ECONOMY
DEVELOPMENT DIVERSIFICATION IN COUNTRIES
WITH TRANSITIVE ECONOMIES**

The article considers the inter-sectoral economic balance as a factor of influence on social and economic systems of countries at different evolutionary stages of development. The key macro-economic indicators of transitive economic systems of post-Soviet countries are analyzed. Significance of a material component of real economy in the formation of high-quality development format of national economy as an economic system of the transition period is justified.

Keywords: economic sectors; economic development; transitive economy; inter-sectoral balance; services sector.

Постановка проблеми. Економіка будь-якої країни – це господарчий комплекс, що формується на базі соціального і економічного розвитку, міжрегіонального розподілу праці і процесів інтеграції. Для злагодженої роботи економічної системи велике значення має структурний міжгалузевий баланс, який відповідає еволюційному етапу розвитку країни.

¹ Vinnytsa National Technical University, Ukraine.

² Vinnytsa National Technical University, Ukraine.

У світовій практиці при дослідженні структурних закономірностей народногосподарського розвитку в якості теоретичного обґрунтування достатньо широко використовується т.зв. теорія трьох секторів, в основі якої лежить умовний поділ за видами продукції, що виробляється на три великі групи: «первинного», «вторинного», «третинного» секторів. Однак, на нашу думку, дана теорія, започаткована К. Кларком [14; 15] і А. Фішером [15] у першій половині ХХ ст., незважаючи на широке поширення, має багато суперечливих моментів.

На сучасному етапі економічного розвитку як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями здебільшого приділяється увага розвитку третинного сектору економіки, який є уособленням сфери послуг; при цьому все частіше виділяється ще дві групи, т.зв. четвертий та п'ятий сектори.

Вплив, який із врахуванням швидкої динамічності в масштабах загальносвітового економічного простору спричиняють зміни в структурі секторів економіки, зумовлює актуальність дослідження адекватності даної теорії щодо можливості здійснити аргументований опис реальних процесів формування народногосподарського комплексу країн з різним економічним станом.

Аналіз останніх досліджень. За теорією К. Кларка [14], зміни в структурі секторів виробництва прямо пов'язані із змінами в структурі споживчого попиту. Відповідно до зростання душевого доходу попит на сільськогосподарську продукцію буде постійно знижуватися, тоді як на промислову продукцію після досягнення певного рівня насиченості теж почне скорочуватись, в той час як попит на послуги буде постійно зростати. К. Кларк зробив висновок, що країна як економічна система має пройти наступні стадії розвитку:

- аграрну;
- промислову;
- соціально-орієнтовану.

Таких саме міркувань дотримувався і А. Фішер [15], тому традиційно прийнято називати такий поділ типологією Фішера-Кларка, або т.зв. «природним наслідком прогресу в економіці за умови зростання душевого доходу».

Ж. Фурастьє [16] і Д. Белл [2], взявши за основу вчення К. Кларка [14], запропонували новий зміст секторальної моделі суспільного виробництва відповідно до поділу перспективи технічного прогресу. Ж. Фурастьє [16] виділяв три етапи розвитку суспільства. Перший період – «традиційної цивілізації», під час якої людство намагалось подолати голод, індустріальні робітники і працівники сфери послуг склали 10% від задіяного в суспільному виробництві населення. Другий період – перехідний або індустріальний, головна ціль – ріст продуктивності праці і максимальна механізація виробництва. Третім етапом розвитку суспільства є перехід до постіндустріального періоду, базова характеристика якого – виробництво послуг, в якому зайнята переважна більшість населення, в той час як на промисловість і сільське господарство припадає по 10%.

Незважаючи на те, що об'єктом дослідження К. Кларка [14; 15] та А. Фішера [15] було окреме місто як уособлення виробничої системи, а роботи Д. Белла [2] і Ж. Фурастьє [16] стосувалися загальноекономічних тенденцій, вище вказані науковці зазначали, що основні зміни в секторах економіки,

перш за все, пов'язані з двома факторами – динамікою попиту і продуктивністю праці.

Узагальнюючи [2; 14–16], можна зробити висновок, що ріст сфери послуг (т.зв. третинного сектору економіки) вважається позитивною тенденцією розвитку суспільства у переході до постіндустріальної сходинки в еволюційному розвитку, але за умови росту душевого доходу і продуктивності праці.

На сьогодні в науковій теорії [4; 6; 8; 11] прийнято розглядати рівень розвитку невиробничої сфери як один із найважливіших показників соціально-економічного розвитку країни і в той же час як одну з цільових установок цього розвитку. Так, Л.М. Клікіч зазначала, що «стійкий розвиток сфери послуг означає такий якісний стан цієї надскладної нерівноважної системи, в якій впродовж тривалого періоду під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників не порушуються раціональні комбінації між її основними елементами: об'єктами (трудові, фінансові, матеріальні, інформаційні та інші ресурси) і суб'єктами (держава, галузі, підприємства всіх форм власності, приватні підприємці, домашні господарства, населення)» [8].

Ф. Котлер [8], вивчаючи маркетинг сфери послуг, вказував на широку різноманітність послуг та нерівнозначну вагомість їх впливу на розвиток економіки. С. Кузнець також акцентував увагу на тому, що, незважаючи на величину сектору послуг, вимірювання його внеску є найбільш схильним до помилок, а дані і знання про нього недостатні для адекватного аналізу [17].

У науковій літературі також мають місце роботи, в яких порушується питання т.зв. «структурних криз» [5] розвинутих країн та хибність копіювання стандартів західних економік з огляду на роль постіндустріальних секторів.

Метою дослідження є аналіз структури економіки та основних макроекономічних показників країн різної соціально-економічної приналежності, а також окремих галузей національного господарства щодо їх впливу на основні макроекономічні показники та загальний соціально-економічний розвиток суспільства.

Основні результати дослідження. Динамічний розвиток третинного сектору економіки, який узагальнює в собі всю сферу послуг, в якісному спрямуванні залежить від високого рівня розвитку суспільства, що передбачає високі стандарти якості життя.

Поняття «якість життя» пов'язане з поняттям «рівень життя», нерідко вони взагалі вживаються як синоніми. Багато в чому це обумовлено тим, що в даний час спостерігається зміщення акцентів від вимірювально-оцінного підходу до оцінювально-співставляювального [12]. ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) вважається оптимальним показником якості життя населення країни. В рамках даної публікації буде застосовано порівняльний аналіз основних економічних показників, які є умовними індикаторами рівня життя населення країн різної економічної спрямованості та історично розвитку.

Останнім часом досить поширеними серед вітчизняних науковців є твердження щодо наближення економіки України до стандартів західних економік, де у структурі ВВП переважає частка сфери послуг. На рис. 1 представлено динаміку наповнення ВВП України за період 1990–2013 років.

Як видно (рис. 1), обсяги сфери послуг на кінець 2013 р. становили 46,3% і з початку періоду, що аналізується, зросли вдвічі. Логічно було б припустити, що дана динаміка мала б сприяти якісному наповненню ВВП країни.

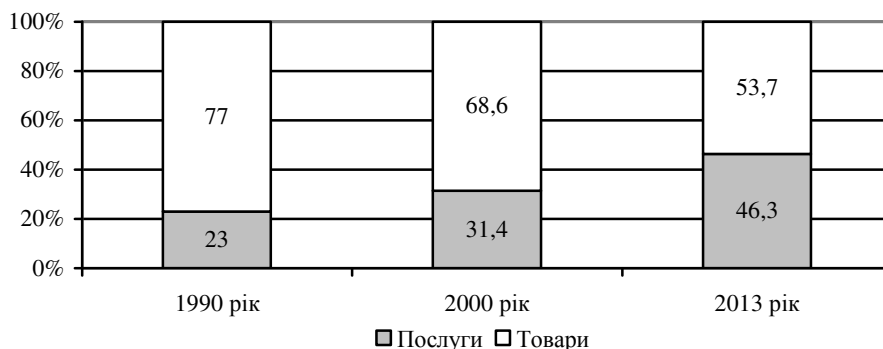

Рис. 1. Економічна структура ВВП України за характером наповнення, побудовано за даними [3; 7]

На рис. 2 представлено структура економіки за основними галузями окремих країн пострадянського економічного простору. Хоч на сьогодні між країнами існує певна відмінність у класифікаціях сфери послуг, однак у загальному співставленні даних рис. 1 і 2 стає очевидним, що обсяги сфери послуг в 2013 р. в структурі економіки України є вищими, ніж у зазначених країн пострадянського простору.

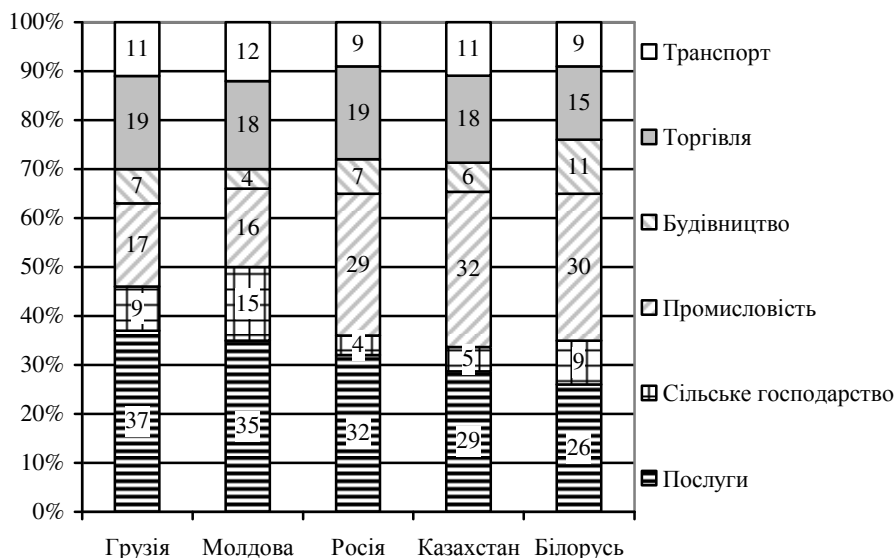

Рис. 2. Структура економіки країн пострадянського економічного простору у 2013 р., побудовано за даними [10]

У табл. 1 проведено співставлення основних макроекономічних показників різної соціально-економічної приналежності за період 2004–2013 років. Як бачимо, у рейтингу за розміром ВВП по ПКС на душу населення серед

14 країн, що аналізуються, Україна посідає 12-те місце, залишивши позаду себе лише Грузію та Молдову. Серед країн пострадянського економічного простору, до яких відноситься Україна, ріст ВВП по ПКС на душу населення у періоді, що розглядається, був найнижчим – 65,3%.

Таблиця 1. Рейтингова оцінка та ранжування країн різної економічної формації за окремими макроекономічними характеристиками*

Соціально-економічна приналежність	Країни	Ріст ВВП по ПКС на душу населення з 2004–2013 рр., %	ВВП по ПКС на душу населення у 2013 р., дол. США	Рейтинг за розміром ВВП по ПКС на душу населення
Країни пострадянського економічного простору	Україна	65,3	8651	12
	Росія	83,2	24298	6
	Білорусь	140,2	17623	10
	Казахстан	108,5	23038	8
	Грузія	108,7	7156	13
	Молдова	95,2	4666	14
	Литва	98,0	25374	5
	Латвія	84,9	22835	9
Країни Європи – представники колишнього соцтабору і традиційно-капіталістичного устрою	Естонія	69,6	26052	4
	Болгарія	77,7	16518	11
	Польща	81,6	23273	7
	Чехія	52,0	27347	3
	Німеччина	42,9	43475	1
	Франція	29,5	39813	2

* складено за даними [13].

Якщо розглядати розмір душевого доходу як один із критеріїв (відповідно до теорії Фішера-Кларка [15]) переходу до домінування третинного сектору економіки і початку еволюціонування до постіндустріального суспільства (відповідно до міркувань Д. Белла [2] і Ж. Фурастье [16]), то як бачимо (табл. 1), будувати оптимістичні прогнози щодо розвитку національної економіки на основі зростання обсягів сфери послуг не можна.

Лідери зазначеного рейтингу – Німеччина та Франція – це країни капіталістичної системи із законодавчо сформованими механізмами підтримки соціальної сфери. Висока продуктивність економічних систем даних країн та висока якість життя в них надає підстави вважати їх перехід до економіки т.зв. «нового» етапу інформаційно-інноваційного розвитку таким, що розпочався. Відповідно, зростаюча частка сфери послуг у ВВП цих країн є закономірною. Однак, варто зауважити, що дана тенденція не вирішує проблеми з безробіттям, рівень якого в останні роки в країнах Європи становив в середньому 11,5% від працездатного населення, тоді як у азіатських регіонах – лише 7,7% [10].

Практика показує, що кожна пострадянська країна, ставши на шлях переходу до ринку, втілює в життя власні концепції і програми вирішення основних завдань перехідної економіки в процесі формування ринкових відносин, у т.ч. із урахуванням своєї ресурсно-потенціальної бази і геополітичної спрямованості. Пряме співставлення саме тому є некоректним, однак в рамках даного дослідження, на нашу думку, доцільно виділити специфічні особливості трансформації країн, яким вдалось уникнути збиткових економічних

результатів у період фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., а саме – Республіки Білорусь і Казахстану (рис. 3).

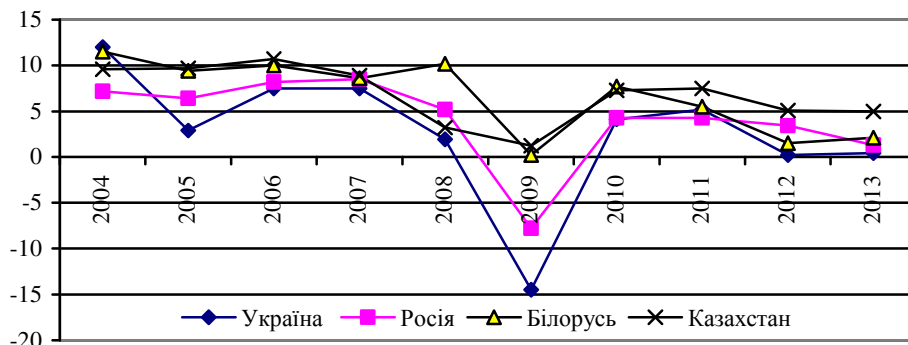

Рис. 3. Темпи росту ВВП деяких пострадянських країн, побудовано за даними [3; 7; 10; 13]

Так, Республіка Білорусь після структурних реформ з 1995 р. йде шляхом т.зв. «ринкового соціалізму». Незважаючи на державний контроль та жорстке регулювання економіки, високу інфляцію і безробіття, темпи ВВП країни за останнє десятиліття є випереджаючими (рис. 3).

Республіка Казахстан є аграрно-індустріальною країною з добре розвинутою сировинною базою. Після здобуття незалежності Казахстан, як зазначено у [12], почав рухатись в напрямку демократизації за принципом «спочатку економіка, потім політика». Це мало відповідний вплив на динаміку ВВП країни, який протягом останніх 15 років зростає.

З представленої динаміки темпів росту ВВП деяких пострадянських країн (рис. 3) у період економічної кризи 2008–2009 рр. найвідчутливішим спадом зазначеного економічного показника був саме в Україні – 14,5%.

Критерієм завершення перехідного періоду можна вважати стійкість національної економіки як системи, що вимірюється її здатністю до тривалого розвитку, темпи і характер якого задовольняють економічні потреби нації в конкретних історичних умовах. В табл. 2 представлено динаміку промислового виробництва України в період 1996–2014 рр. та її вплив на формування обсягів реального ВВП країни.

Як видно з табл. 2, зниження реального ВВП національної економіки тісно пов'язане із зниженням обсягів промислового виробництва у період 1996–1998 років. Така тенденція просліджувалась у 2008–2009 рр. та у 2012–2014 рр., тоді як зростання матеріальної складової реального сектору економіки спричиняло позитивні зрушення у динаміці основного макроекономічного показника. Особливо помітним це було у 2000–2007 рр., у період економічного відродження народного господарства України.

Крім того, на нашу думку, досить вагомим фактором, що засвідчує відсутність стабільного економічного розвитку економіки країни як системи, є низький рівень реального ВВП країни у порівняльних цінах 1990 року. Так, на кінець 2013 р., коли було відмічено особливо високий ріст обсягів сфери

послуг у структурі економіки України (рис. 1), рівень реального ВВП в порівнянні до 1990 р. становив 69,4%.

Таблиця 2. Динаміка рівня промислового виробництва як фактора впливу на формування тенденцій реального ВВП в Україні*

Рік	Приріст/зниження промислового виробництва, % до попереднього року	Приріст/зниження реального ВВП, % до попереднього року	Рівень реального ВВП, % до 1990 р.	Темпи зростання/спадку рівня реального ВВП в порівнянні до 1990, %
1996	-5,1	-10,0	42,9	
1997	-0,3	-3,0	41,6	↓ 1,3
1998	-1,0	-1,9	40,9	↓ 0,7
1999	4,0	-0,2	40,8	↓ 0,1
2000	13,2	5,9	43,2	↑ 2,4
2001	14,2	9,2	47,2	↑ 4,0
2002	7,0	5,2	49,7	↑ 2,5
2003	15,8	9,5	54,4	↑ 4,7
2004	12,5	12,1	61,1	↑ 6,7
2005	3,1	3,0	62,7	↑ 1,6
2006	6,2	7,4	67,3	↑ 4,6
2007	7,7	7,6	73,1	↑ 5,8
2008	-5,2	2,3	74,2	↑ 1,1
2009	-21,9	-14,8	63,3	↓ 11,0
2010	11,2	4,1	65,8	↑ 2,5
2011	8,0	5,2	69,2	↑ 3,4
2012	-0,7	0,3	69,3	↑ 0,1
2013	-4,3	0,0	69,4	↑ 0,1
2014	-10,1	-6,8	Немає даних	↓ очікуваний

* складено за даними [3; 7].

Все зазначене вище дає підстави зробити висновок, що сфера послуг не є дієвим важелем впливу на економічний розвиток для транзитивної економічної системи у період загальносвітової економічної глобалізації.

Саме тому на сучасному етапі свого еволюціонування до постіндустріального періоду Україна має приділяти увагу структурному балансу в реальному секторі економіки. Необхідно пам'ятати, що саме розвиток виробництва призводить до постійної появи та відокремлення нових галузей виробництва та послуг, особливо на базі НТП, коли відбувається процес зниження частки добувних галузей за рахунок росту наукоємних. Тобто первинний сектор економіки, який включає в себе добувну промисловість і сільське господарство, буде поступатися галузям сфери послуг лише за тим сценарієм, коли фундаментальна основа НТП зробить цей процес еволюційно-логічним.

Висновок. Баланс між секторами економіки залежить від рівня економічного розвитку країни. Внутрішній конфліктний потенціал національної економіки на сучасному етапі її розвитку полягає у незбалансованості економіки за секторами. Із врахуванням геополітичної спрямованості України, з одного боку, та її приналежності до країн із транзитивною економікою, з другого, логічним представляється формування стратегії розвитку країни як конкурен-

тоспроможної економічної системи через матеріальну складову реального сектору економіки на високотехнологічній основі з широко розгалуженою сервісною інфраструктурою.

1. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации: Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 18.02.2005 // adilet.zan.kz.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 2004. – 944 с.
3. Валовий внутрішній продукт // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
4. Гордышев И.А. Тенденции развития сферы услуг в условиях инновационных преобразований экономики // www.sworld.com.ua.
5. Делягин М. Мировой кризис: общая теория глобализации. – М., 2003 // www.imperativ.net.
6. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции / В.Л. Иноземцев. – М.: Academia, 1999. – 704 с.
7. Индекс промышленного производства // Державна служба статистики України // www.ukrstat.gov.ua.
8. Кликич Л.М. Эволюция сферы услуг: проблемы методологии и анализ. – Уфа: БГАУ, 2004. – 172 с.
9. Котлер Ф., Келлер К. Менеджмент-Маркетинг. Экспресс-курс. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2012. – 810 с.
10. Кушнир И. Мировая экономика 1970–2013 // www.be5.biz.
11. Парена В.А. Сфера послуг в умовах переходу до ринкової економіки України: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.01.01 – економічна теорія. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
12. Пономаренко В.С., Кизим М.О., Узунов Ф.В. Рівень і якість життя населення України: Монографія. – Харків: ІНЖЕК, 2003. – 266 с.
13. Рейтинг стран мира // svspb.net.
14. Clark, C. (1940). The Condition of Economic Progress. London: Mc Millan.
15. Clark, C., Fisher, A. (1951). Urban Population Densities, Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General).
16. Fourastie, J. (1967). Essai de morale prospective. Paris.
17. Kuznets, S.S. (1971). Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2015.